

Kultura i Historia nr 16/2009

Wojciech J. Górczyk

Elfy – Istoty fantastyczne w mitologii nordyckiej

Abstrakt

Celem artykułu „Elfy – Istoty fantastyczne w mitologii nordyckiej” jest próba odpowiedzi na pytanie, kim były istoty nazywane w języku staronordyckim Álfar? Odpowiedź na to pytanie jest o tyle trudna, że choć samo pojęcie Elf (Álfar) pojawia się dość często w mitologii nordyckiej, to nigdzie nie ma opisu tych istot.

W części pierwszej i drugiej artykułu przedstawiono nazewnictwo i zarys kosmologii nordyckiej. Część trzecia artykułu przedstawia rolę elfów w mitologii nordyckiej z uwzględnieniem wieloznaczności pojęcia „Álfar”. Część czwarta artykułu jest próbą odpowiedzi na pytanie czy nordyckie określenie „Álfar” jest tym samym, co anglosaskie „Aelf” oraz jakie są wspólne cechy istot określanych tą nazwą.

Abstract

The purpose of the article “Elf’s – fantastic creatures in the Nordic mythology” is an attempt to answer a question: who were creatures called Alfar in the old-Nordic language? Despite the term Elf (Alfar) appears quite often in the Nordic mythology the answer is so difficult, as there is no any description of those creatures.

The first and the second part of the article presents the terminology and overview of Nordic cosmology . The third part describes role of Elfs in the Nordic mythology taking into consideration ambiguity of “Alfar’s” idea. The fourth part of the article is a an attempt to answer a question if a Nordic term “Alfar” is equal to Anglo-Saxon “Aelf” and what is the common characteristic of creatures described by this term.

1. Nazwa

W języku staronordyckim występuje nazwa álfr, liczba mnoga álfar; w islandzkim: álfar, álfafólk; w duńskim elverfolk, czasami ellefolk lub alfer; w norweskim: alv, alven, alver, alvene i alvefolket; w szwedzkim: alv / alf, alver / lub alfer Alvo. Najwcześniejsze wzmianki o elfach pochodzą z języka staronordyckiego, gdzie istoty te występują pod nazwą álfar – w liczbie mnogiej i álfr – w liczbie pojedynczej [1]. Elfy pojawiają się w dziele Snorriego Sturlusona Heimskringla [2], ale przede wszystkim należy sięgnąć do Eddy Poetyckiej zwanej też Eddą Starszą [3]. Jedną z pieśni Eddy to Völundarkviða. Wśród bohaterów tej pieśni znajduje się Völundr nazwany Alfa ljóð i – czyli pierwszy z elfów [4] lub jeden z elfów. Jest on określany także mianem księcia z elfy.

2. Pochodzenie

O pochodzeniu elfów trudno jest cokolwiek powiedzieć. Opierając się na Eddzie Starszej, możemy w pewnym zarysie odtworzyć kosmologię Wikingów [5]. Na początku była Ginnungagab – Ziejąca Pustka, która graniczyła z Muspell – Krainą Ognia i Niflheim – Krainą Lodu (z czasem stanie się ona kraina zmarłych). Z Kotła (wulkanu) Hvergelmir

wyływało dwanaście rzek, które zalewały Ginnungagab, lód zaczął się topić, tworząc glinę. Głina ożyła, tworząc z kolei Ymira – pradawnego olbrzymia. W celu zapewnienia olbrzymowi pożywienia powstała kolejna istota: Adhumala – Żywicielka. Adhumala żywiła się, liżąc słony szron, z którego wyłoniła się ludzka postać – Buri. Ymir ze swego żaru stworzył parę pierwszych olbrzymów, zaś Buri miał syna imieniem Bor, który spłodził

dziecko z olbrzymką. Tym dzieckiem był Odyn. Odyn wraz z braćmi zabił Ymira, po czym dokonali kreacji świata z jego ciała. Następnie rozpoczęli tworzenie istot, które miały tenże świat zamieszkać. Pierwsze powstały Dverg [6]. Bogowie dali im świadomość i umieścili ich pod ziemią w krainie Nidavellir. Kolejnymi istotami, które się pojawiły, były elfy. Bogowie powołali do życia dwie rasy elfów – Elfy Jasne, Światła: Liosálfar, które zamieszkały w królestwie Alfheim, oraz Elfy Ciemne, Czarne (mroczne) Döckálfar [7], które zamieszkały pod ziemią wraz z Dverg – karłami. Jako ostatni do życia zostali powołani ludzie, którzy otrzymali krainę Midgard. Po zakończeniu aktu kreacji bogowie zbudowali siedzibę dla siebie – Asgard [8].

3. Rola i zadania elfów

Mitologia nordycka przedstawia elfy jako istoty ludzkiego wzrostu, urodą dorównujące bogom. Rola elfów jest trudna do ustalenia. Czarne Elfy zaczęto utożsamiać z dverg z krainy Nidavellir. W żadnych pisanych źródłach nie znajdziemy ani informacji na temat roli elfów, ani nic na temat ich natury [9]. Należy zauważyć, że w Eddzie elfy nie są wymienione z nazwy. Prof. Terry Gunnell uważa, że álfar są utożsamiani z Vanir [10]. Vanir – Vanirowie – są jedną z dynastii bogów nordyckich, zamieszkujących krainę Wanaheim. Zostali oni pokonani przez bogów z dynastii Aesir – Aesirów. Po wojnie z Aesirami część z Vanirów zamieszkała na Asgardzie.

Vanirowie byli bóstwami związani z wegetacją i płodnością. Za utożsamianiem elfów z Vanirami może przemawiać fakt, że Freyr z dynastii Vanirów – bóstwo urodzaju, roślinności, pokoju, płodności, bogactwa i radości – był panem (władcą) krainy Alfheim („Krainy Elfów”) [11]. Zaś prof. John McKinnell uważa, że słowo álfur użyte w stosunku do Völundra oznacza nie tyle boskość, co odmienność od innych bogów, czyli od Aesirów [12]. Większość badaczy zajmujących się elfami uważa, że słowo álfur jest synonimem słowa Vanir [13]. Aesirowie z Odynem na czele to dynastia bogów wojowników, zaś Vanirowie to bóstwa przyrody. Wydaje się, że w języku polskim na określenie Vanirów bardziej adekwatnym słowem jest „bóstwo” niż „bóg”, bowiem stoją oni niżej w hierarchii od Aesirów. Przy takim założeniu można przyjąć hipotezę, że słowo álfur („elf”) oznacza mieszkańca Alfheim. Istotnym źródłem do zrozumienia nazwy krainy może być Völsunga saga [14]. Jest to o tyle istotne źródło do badań nad elfami, że znajdziemy tam wzmianki o Alfheim.

Według autora sagi Syygier był królem Götaland (Gotlandii), która leżała w pobliżu Alfheim. Można zatem przyjąć, że kraina ta znajdowała się w Północnej Szwecji. Profesor Terry Gunnell uważa, analizując nazwy geograficzne, topograficzne i miejscowości Północnej Szwecji, że jest ona tożsama z obszarem położonym na południowy wschód od Oslo i na północ od Goeteborga, między rzekami Gautelfr (Gotälven) i Raumelfr [15]. Jeżeli ta hipoteza jest słuszna, to można przyjąć, że elfy (álfar) są lokalnymi bogami z Północnej Szwecji – obszaru zamieszkałego przez autochtonicznych rolników (Megalithenvölker). Po

połączeniu wierzeń ludów z północnej i południowej Skandynawii bogowie ci zostali wyparci przez panteon bóstw najeźdźców (Streitaxvölker, czyli mówiących po aryjsku zdobywców), którzy najpierw opanowali tereny dzisiejszej Norwegii. Lokalni bogowie nie zostali jednak całkowicie zapomniani, a jedynie uznani za stojących niżej od Aesirów. Stali się w ten sposób bóstwami opiekuńczymi zarówno dla autochtonów, jak i dla najeźdźców [16].

4. Álfar i Aelf

Elfy (álfar) w mitologii skandynawskiej zawsze są istotami pięknymi [17]. W mitologii Wysp Brytyjskich są określane wręcz jako istoty niebezpiecznie piękne, kusicielskie [18]. W Saga Hrolf Kraka [19] oraz w Thidreksaga [20] znajdziemy informacje o spotkaniach ludzi z elfami. Ludzie, którzy spotykają elfki uważają je za najpiękniejsze kobiety, jakie kiedykolwiek widzieli. Co więcej, ze związków ludzi i elfów jest możliwe potomstwo. Skuld, duńska księżniczka – według Saga Hrolf Kraka – była półelfem, podobnie jak Högni (Hagen). Widać więc, że jest możliwe krzyżowanie się ludzi z

elfami. Można zauważyć, że elfy są podobne do ludzi (zarówno, jeżeli chodzi o wygląd, jak i o naturę), ale przewyższają ich urodą i mają zdolności magiczne. Profesor T. Gunell twierdzi, że istnieje różnica pomiędzy znaczeniem słów dis („bogini”) a álfr [21].

Freya jest określana jako Vanadis. Bardzo możliwe, że słowo dis jest używane na określenie konkretnego bóstwa, zaś álfr to określenie grupy bóstw [22]. Profesor Alaric Timothy P. Hall uważa, że słowo álfr jest używane, aby uniknąć bezpośredniego nazywania bóstwa [23]. Analizuje on w swojej pracy mity anglosaskie związane z elfami (aelf). Angielskie słowo aelf pochodzi od staronordyckiego álfr i jest związane z przejęciem części wierzeń od ludów skandynawskich. Angielskie aelf należy utożsamiać z istotą magiczną, niebezpiecznie piękną, ale jednocześnie obcą etnicznie [24]. Słowo aelf oznacza istoty o cechach podobnych do álfr, ale z całą pewnością nie te same. Aelf zamieszkują wyspy brytyjskie (poza Irlandią), zaś álfr pochodzą z terenów północnej Szwecji.

Wierzenia nordyckie pojawiają się na wyspach wraz z najazdami germańskimi. Pomiędzy rokiem 450 a 550 Anglowie, Jutowie i Sasi skolonizowali kraj nizin, w IX w. Duńczycy zajęli północną część kraju, zaś Norwegowie podążali ku Szkocji i Irlandii (a także Wyspom Owczym, Szetlandom, Orkadom i Hebrydów) [25]. Zapewne słowa aelf używano na określenie bóstw z północy wyspy – do 800 roku tylko współczesna Walia, Szkocja i Zachodnia Kornwalia pozostawały w posiadaniu Celtów, zaś Brytowie byli już schryścianizowani. Problem polega na tym, że choć samo słowo aelf pojawia się w źródłach w języku staroangielskim, to nie zawierają one żadnego opisu tych istot [26]. Pojawienie się owych postaci należy łączyć z kręgiem wierzeń anlo-saskim. Samo staroangielskie słowo aelf pojawia się już w dziełach Carmen de virginitate, Carmen rhythmicum, Carmina ecclesiastica i Enigmata, których autorem był Aldhelm, opat benedyktyński z Malmesbury Abbey, żyjący na przełomie wieku VII i VIII. Wyraz aelf jest tutaj użyty do opisu nimf i bogiń [27]. Niestety, przekaz o elfach jest już schryścianizowany.

Warto zauważyć, że wyraz aelf jest rodzaju męskiego. Wydaje się więc, że elfy w Anglii są tylko mężczyznami albo że aelf jest męskim określeniem całego rodzaju istot (tak jak np. man jest rodzaju męskiego, ale oznacza ogół osób). Za ostatnim sposobem rozumienia tego słowa

przemawia fakt, że Aldhelm używa go na określenie nimf (łac. nymphae), które są rodzaju żeńskiego. Słowo to w języku angielskim ewoluowało, zmieniając swoje znaczenie na przestrzeni wieków [28]. Nimfy, podobnie jak nordyckie álfr, były utożsamiane z bóstwami niższego rzędu [29]. Aldhelm, wychowany w kręgu kultury łacińskiej, miejscowe bóstwa niższego rzędu utożsamiał z nymphae z mitologii rzymskiej, dlatego słów aelf i nymphae używał zamiennie [30].

Cechą wspólną wszystkich średniowiecznych wierzeń związanych z elfami jest przekonanie, że zajmują się one magią. To również może tłumaczyć, dlaczego Vanirowie są utożsamiani z álfr. Vanirowie zajmowali się magią. Freyja była pierwotnie kapłanką Vanirów. Ona pierwsza nauczyła Aesirów wróżebnej techniki seidhr, miała też moc porozumiewania się z zaświatami i mogła przybrać postać ptaka [31]. Słowo seidhr oznacza tyle, co „wiązać” [32], w języku polskim – tyle, co „uwodzić” [33]. Być może z seidhr należy wiązać źródło podań, że elfy są „uwodzicielsko” piękne. Seidhr zajmowały się przede wszystkim kobiety (magia seidhr łączy się z kultem Freyji). Wieszczyki praktykujące seidhr zwane były volva. Opisy zajęć volva pochodzą z XIII w., z Sagi Eryka Rudego [34].

Według Snorriego Sturlusona, pochodząca z Północy żona norweskiego króla Eryka Krwawy Topór (z X w.), Gunhilda, znała się na magii. Gunhilda była tak piękna, że nigdy nie widziano piękniejszej kobiety. Mężczyźni uprawiający seidhr byli surowo karani. Ojciec Eryka, Harald Pięknowłosa, spalił swojego syna, aby ukarać go za uprawianie seidhr. Brak jasnego określenia, kim są elfy, bierze się stąd, że Edda poetycka łączy w sobie mity różnych ludów skandynawskich. I tak, jedna z pieśni Eddy

poetyckiej – Skírnismál – najprawdopodobniej pochodzi z obszaru, gdzie Odyn nie był uważany za najważniejszego boga [35].

Edda prozaiczna (młodsza) [36] właściwie nie może być traktowana jako źródło wiedzy o elfach, ponieważ autor, Snorri Sturluson, „schrystianizował” mity skandynawskie. Elfy w jego dziele są podobne do aniołów, łącznie z podziałem na anioły wierne Bogu i anioły upadłe (diabły). Z tymi pierwszymi utożsamia on Liosálfar (Elfy Jasne) a z drugimi Döckálfar (Elfy czarne). Döckálfar opisuje jako odrażające, podczas gdy w żadnych wcześniejszych podaniach nie ma mowy o odrażających Czarnych Elfach [37]. Snorri Sturluson jako historyk uważa, że bogowie nordyccy to zmarli wodzowie plemion (Heimskringla). Przedstawia on także dynastię panującą w Alfheim – ostatnim królem tej krainy miał być Gandalf.

Można znaleźć pewne wspólne cechy elfów i w Skandynawii, i na Wyspach Brytyjskich. Są one piękne, zajmują się magią, są obce etnicznie ludom nordyckim.

Álfar jest to termin, który określa nie konkretne istoty, ale istoty „inne”: potężne, piękne, mogące szkodzić ludziom poprzez magię, ale zdolne również pomagać. Nie są one związane z jednym systemem wierzeń, ale wynikiem połączenia wielu systemów wierzeń. Proces odnoszenia terminu Álfar do różnych istot nie zakończy się we wczesnym średniowieczu, ale będzie trwał właściwie do XX w. W Islandii Álfar są określane jako álfafólk, i będą niekiedy, jak się wydaje błędnie, utożsamiani z huldufólk [38]. Pod koniec XIII w., utożsamiane na terenie Niemiec z duchami wywołującymi koszmar, istoty te w języku staro-wysoko-niemieckim nazywano Alb, zaś koszmar – niem. Albtraum – znaczy dosłownie „elfi sen”.

Z kolei angielskie aelf zaczęło znaczyć tyle, co „szatan”, stając się właściwie synonimem tego słowa. W łacińskim tekście pochodzącym z Anglii czytamy: adiuro te satanae diabolus aelfae . diabolus aelfae . per d e u m uiuum ac uerum · et per trementem diem iudicii ut refugiatur na d e u m uiuum AC uerum i na trementem Diem iudicii ut refugiatur ab homine illo... [39]. Pojawia się także żeńska forma Aelfe, oznaczająca kobietę zajmującą się czarami, wróżbitkę. Zaś przymiotnik ælfisc jest związany z urojeniami [40], podobnie jak w niemieckim: Albtraum – „koszmar”.

Za całkowicie błędne należy uznać utożsamianie irlandzkich Sídhē z nordyckimi Álfar [41]. Álfar należy odnosić tylko do kręgu wierzeń nordyckich, zaś Sídhē są elementem mitologii celtyckiej, nie zaś nordyckiej.

Równie błędne jest utożsamianie elfów z francuskimi fairy (faery). Za sprawą Williama Szekspira [42] aelf zaczęło utożsamiać z fairy: małymi skrzydlatymi duszkami o szpiczastych uszach. Tymczasem fairy nie mają nic wspólnego z Álfar, i podobnie jak Sídhē, są elementem folkloru celtyckiego, a nie nordyckiego.

5. Podsumowanie

Można zauważyć, że elfy w mitologii nordyckiej tożsame są z bóstwami autochtonicznych mieszkańców Skandynawii. Nazwa „elfy” to termin wieloznaczny, określa zarówno bóstwa, jak i całą gamę istot magicznych. Cechą wspólną wszystkich elfów jest ich uroda i zdolności magiczne. Ich siedziba – Alfheim – znajdowała się w Północnej Szwecji, na południowy wschód od Oslo i na północ od Goeteborga, między rzekami Gautelfr (Gotälven) i Raumelfr [43]. Istoty te są ważnym elementem trypartycji nordyckiej. Należą do trzeciej grupy bóstw, które patronują wszelkiej pomyślności w sensie alimentacyjno-gospodarczym [44].

Od XIII w., wraz z chrystianizacją, nazwa „elf” zaczyna odgrywać rolę negatywną. Słowo to od XVI w. będzie, błędnie, odnoszone – głównie przez pisarzy – także do duchów celtyckich. Postacie z mitologii

nordyckiej określane jako álfar mają niewiele wspólnego z istotami nazywanymi elfami u schyłku średniowiecza i w czasach późniejszych. Słowo „elf” stało się synonimem wielu istot z różnych podań w różnych językach, jednakże różnią się one zarówno pod względem wyglądu, jak i charakteru oraz spełnianej roli od istot nazywanych álfar, które zamieszkiwały w Alfheim.

Tematykę badań nad istotami fantastycznymi w mitologii nordyckiej przedstawiono na XIII Międzynarodowej Konferencji Saga, zorganizowanej przez Durham University / University of York, The Viking Society for Northern Research, The British Academy, która odbyła się w Moskwie w roku 2006 [45].

Bibliografia:

Edda poetycka, ze staroislandzkiego przeł. i oprac. Apolonia Załuska-Strömberg, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Kraków 1986.

Edda, czyli Księga religii dawnych Skandynawii mieszkańców, przeł. Joachim Lelewel, wyd. J. Zawadzki, Wilno 1807.

Nowa Edda, czyli Edda Młodsza Prozaiczna, tłum. J. Lelewel, Wydawnictwo Armoryka, 2006.

Jón Hnefill Aðalsteinsson, Giants and Elves in Mythology and Folktales, in A Piece of Horse Liver: Myth, Ritual and Folklore in Old Icelandic Sources, Reykjavík 1988.

Stefan Arvidsson, Aryan Idols. The Indo-European Mythology as Science and Ideology, University of Chicago Press, 2006.

Georges Dumézil, Gods of the Ancient Northmen, – edited by Einar Haugen – introduction by C. Scott Littleton and Udo Strutynski – 1st paperback edition – Berkeley, CA: University of California Press 1977.

Georges Dumézil, Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej, Oficyna Naukowa 2006.

Mircea Eliade, Historia wierzeń i idei religijnych, t. 2, tłum. Stanisław Tokarski, Warszawa 1994.

Terry Gunnell, How Elvish were the Álfar, w: The Thirteenth Saga Conference, Durham and York 2006.

Jones Gwyn, The Norse Atlantic saga, being the Norse voyages of discovery and settlement to Iceland, Greenland, America, Oxford University Press 1964.

Alaric Timothy Peter Hall, The Meanings of Elf and Elves in Medieval England, University Glasgow 2004. Edward R. Haymes, Saga Thidrek of Bern, New York 1988.

King Hrolf and his champions, included in Eirik the Red: And Other Icelandic Sagas. tłum. Gwyn Jones, Oxford World's Classics, Oxford University Press 1961.

James MacKillop, Dictionary of Celtic Mythology, Oxford University Press 2004.

James MacKillop: Myths and Legends of the Celts. Penguin Books, 2006.

Tadeusz Manteuffel, Średniowiecze, Warszawa 1999.

John McKinnell, The Context of Völundarkviða, Saga-Book, XXIII, 1990.

Andy Orchard, Dwarves' in Cassell Dictionary of Norse Myth and Legend, Londyn 2002.

R.I. Page, Norse Myths, British Museum Press 1993.

Rudolf Simek, Zwerge w :Lexikon der germanischen Mythologie, Stuttgart 1984.

Leszek Paweł Słupecki, Mitologia skandynawska w epoce Wikingów, wyd. NOMOS, Kraków 2003.

Katrin Sontag, Parallel worlds: fieldwork with elves, Icelanders and academics, University of Iceland 2007.

Jaan Puhvel, Comparative Mythology. Baltimore The Johns Hopkins University 1987.

Peter Tunstall, The Saga of Hrolf Kraki and his Champions, Oxford University Press 2003.

Krzysztof Wójcik, Czas legendy. Podanie o Wandzie i jego przemiany w historiografii i literaturze do XIX w, w: Mediewistyka.net.

(<http://www.mediewistyka.net/content/view/155/41/>) J. de Vries, *Altgärmasche* Religiargeschichte, t.1, Berlin 1957.

Przypisy:

[1] Alaric Timothy Peter Hall, *The Meanings of Elf and Elves in Medieval England*, University Glasgow 2004, s. 56-57.

[2] To staronordycki zbiór sag spisany około roku 1225 przez poetę i historyka Snorriego Sturlusona (1179-1242). Sturluson jest także autorem Eddy prozaicznej (młodszej). Heimskringla nie ma tłumaczenia na język polski.

[3] Jest to zabytek piśmiennictwa islandzkiego pochodzący z IX w. Składa się z 29 pieśni. Edda poetycka, ze staroislandzkiego przeł. i oprac. Apolonia Załuska-Strömberg, Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Kraków 1986. Pierwszy polski przekład Eddy pochodzi z 1807 r.: Edda czyli Księga religii dawnych Skandynawii mieszkańców, przeł. Joachim Lelewel, Wyd. J. Zawadzki, Wilno 1807. Wszystkie pieśni Eddy są anonimowe, prawdopodobnie ich autorzy powtórzyli tylko zasłyszane opowieści. Eddę Starszą odnalazł ok. 1640 roku biskup Brynjolfur Sveinsson.

[4] ‘Pierwszy’ w znaczeniu „stojący na czele”.

[5] Profesor Terry Gunnell zwraca uwagę, że Edda Starsza składa się z wielu podań, z których autor stworzył jedną wspólną wersję. Por. Terry Gunnell, *How Elvish were the Álfar*, w: *The Thirteenth Saga Conference*, Durham and York 2006, .s. 321-328. s 322

[6] W polskich opracowaniach bardzo często postaci te nazywane są karłami, co jest błędem. Dverg nie są to istoty ułomne, wręcz przeciwnie – niezwykle silne i utalentowane, podczas gdy karły to ludzie kalecy, niskiego wzrostu. Do XIII w. żadne źródła nie podają, aby dverg mieli być niżsi od ludzi. W kościele w Hylestad (Norwegia), obecnie w Muzeum starożytności w Oslo, znajduje się płaskorzeźba z XII wieku. Scena przedstawia jak Sigurðr (dverg) zabija Reginna (człowieka), gdzie dverg jest wzrostu człowieka. Dopiero od XIII w. dverg są przedstawiani jako mali i brzydzy. Por. Rudolf Simek, *Zwerge* w: *Lexikon der germanischen Mythologie*, Stuttgart, 1984. oraz Andy Orchard, *Dwarves’* in *Cassell Dictionary of Norse Myth and Legend*, Londyn 2002. W języku polskim Maria Skibniewska na określenie tych istot wprowadziła słowo „krasnolud” (tłumacząc prozę Tolkiena, który czerpał z mitologii nordyckiej) jako ekwiwalent angielskiego słowa „dwarves”. Angielski dwarf jest odpowiednikiem norweskiego dverg.

[7] Taki podział wprowadził Snorri Sturluson. W Eddzie Starszej nie ma wzmianek o Döckálfar.

[8] Por. Mircea Eliade, *Historia wierzeń i idei religijnych*, tłum. Stanisław Tokarski, Warszawa 1994, t. 2, s. 173-174.

[9] Terry Gunnell, *How Elvish were the Álfar*, *The Thirteenth Saga Conference*, Durham and York 2006, s.323.

[10] Tamże, s. 328 oraz przypis nr 2.

[11] Jón Hnefill Aðalsteinsson, *Giants and Elves in Mythology and Folktales, in A Piece of Horse Liver: Myth, Ritual and Folklore in Old Icelandic Sources*, Reykjavík 1988, s. 129-141.

[12] John McKinnell, *The Context of Völundarkviða, Saga-Book*, XXIII, 1990, s. 1-27

[13] Por. Georges Dumézil, *Gods of the Ancient Northmen*, – edited by Einar Haugen – introduction by C. Scott Littleton and Udo Strutynski – 1st paperback edition – Berkeley, CA: University of California Press, 1959, 1973, 1977, s. 26-48. Podobnie uważa prof. Terry Gunnell, op. cit. Por. Stefan Arvidsson, *Aryan Idols. The Indo-European Mythology as Science and Ideology*, University of Chicago Press, 2006.

[14] Jest to poemat Saga rodu Wölsungów, spisany w XIII w. w języku islandzkim. Nie ma polskiego przekładu.

[15] Terry Gunnell, op. cit. s.325. Na tym terenie odkryto także wiele znalezisk z epoki brązu, przede wszystkim rzeźby bóstw płodności oraz tzw. älvkvarn – elfie doły.

[16] Mircea Eliade, op. cit., s. 174.

[17] Słowo álfar oznacza elfy w ogóle, ale jeżeli pojawia się ono bez żadnego dodatkowego określenia, to jest synonimem Liosálfar (Elfów Jasnych), zaś Döckálfar (Elfy Czarne) nigdy nie są określane jako álfar.

[18] Alaric Timothy Peter Hall, op. cit., s 56- 106.

[19] *Saga Hrolf Kraka*, jest to zapis podań z VI w, spisany pomiędzy XIII a XV w. Do dzisiaj przetrwała kopia z XVII w. Por. Peter Tunstall, *The Saga of Hrolf Kraki and his Champions*, 2003 oraz Gwyn Jones, *King Hrolf and his champions included in Eirik the Red: And Other Icelandic Sagas*, Oxford University Press 1961.

[20] Thidrekssaga została spisana w XIII w., znana jest także pod nazwą Vilkinasaga. Por. Edward R. Haymes, *Saga Thidrek of Bern*, New York 1988.

[21] Terry Gunnell, op. cit. s.

[22] Alaric Timothy Peter Hall, op. cit., s. 36 i 45.

[23] Ibidem.

[24] Ibidem.

[25] Tadeusz Manteuffel, *Średniowiecze*, Warszawa 1999, s. 107-113.

[26] Alaric Timothy Peter Hall, op. cit., s. 3

[27] Ibidem, s. 3, oraz 81-87 i 103- 108.

[28] Ibidem, s. 84-87.

[29] Nimfy dzieliły się na różne grupy w zależności od miejsca zamieszkania: nimfy wodne nazywano najadami, leśne – driadami, drzewne – hamadriadami, górskie – oreadami, a łąkowe- lejmoniadami.

[30] Por. Alaric Timothy Peter Hall, op. cit., s. 82-83.

[31] Mircea Eliade, op. cit., s. 177.

[32] J. de Vries: *Altgermasche Religionsgeschichte*, t. 1, Berlin 1957, s. 333.

[33] K. Wójcik, *Czas legendy. Podanie o Wandzie i jego przemiany w historiografii i literaturze do XIX w.*, w: Mediewistyka.net.

[34] Eiríks Saga Rauða. Spisana została w XIII wieku przez anonimowego autora, a do naszych czasów przetrwała w 2 manuskryptach pochodzących z XIV oraz XV wieku. Wydarzenia opisane w sadze dotyczą wieku X i XI. Eryk Rudy znany jest także jako Eryk Thorwaldsson. Nie wydano polskiego tłumaczenia. Tekst sagi w języku angielskim można znaleźć w: Jones Gwyn, *The Norse Atlantic saga, being the Norse voyages of discovery and settlement to Iceland, Greenland, America*, Oxford University Press, 1964, s. 163-187. W tej pracy znajdują się także pozostałe sagi należące do grupy sag opisujących skandynawską kolonizację wysp Północnego Atlantyku. Ostatnie wznowienie tej pozycji pochodzi z 1986 r.

[35] Terry Gunnell, op. cit., s. 324.

[36] Zwana także, Eddą Snorriego, od imienia autora – Snorri Sturlusona, islandzkiego poety i historyka żyjącego w latach 1179- 1241. Nowa Edda, czyli Edda Młodsza Prozaiczna, tłum. J. Lelewel, Wydawnictwo Armoryka 2006.

[37] Alaric Timothy Peter Hall, op. cit., s. 33. Terry Gunnell, op. cit., s. 324.

[38] Huldufólk, w przeciwieństwie do Álfar, są małymi duszkami. Jon Árnason uważa, że terminy Huldufólk i Álfar są synonimami. Por. Katrin Sontag, *Parallel worlds: fieldwork with elves, Icelanders and academics*, University of Iceland 2007. Taką koncepcję zdecydowanie odrzuca Terry Gunnell, op. cit., który uważa, że połączenie tych terminów ma związek z mieszanym się wierzeń autochtonów i Wikingów.

[39] Alaric Timothy Peter Hall, op. cit., s. 79-80. Zjawisko to autor tłumaczy tym, że w języku staroangielskim nie ma słowa na określenie diabła: Satanae pochodzi z języka hebrajskiego, zaś diabolus z greckiego.

[40] Ibidem, s. 78.

[41] James MacKillop, *Dictionary of Celtic Mythology*, Oxford University Press 2004, s. 366. Por. także: James MacKillop: *Myths and Legends of the Celts*. Penguin Books, 2006. Sídhre to Tuatha Dé Danann („lud bogini Danu”). Zostali oni pokonani przez Milezjan i schronili się w ziemi (pod ziemią) Sídhre, stąd ich nazwa.

[42] Elfy jako fairies występują w komedii W. Szekspira *Sen nocy letniej*, powstałej ok. 1595 r.

[43] Por. przypis 15.

[44] Georges Dumézil zauważa, że na czele różnych panteonów stoi z reguły trójka najważniejszych bogów. Pierwszy przedstawia się jako zwierzchnik pozostałych boskich postaci, wielki dowódca wojskowy i opiekun ładu społecznego, drugi to zawsze heros – wojownik, zaś trzeci patronuje urodzajowi: wszelkiej pomyślności w sensie alimentacyjno-gospodarczym. Ten podział nazywa

„trypartycją”, czyli trójpodziałem, i stanowi również zasadę ładu ideowego. Por. Georges Dumézil, *Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej*, Oficyna Naukowa 2006

[45] Materiały z konferencji są dostępne w: *Sagas and the British Isles. Preprint papers of the 13th International Saga Conference*, Durham & York 6-12 August 2006, John McKinnell et al. eds.

Material
udostępniany na zasadach licencji Creative Commons 2.5 Uznanie autorstwa-Użycie
niekomercyjne -Na tych samych warunkach 2.5 Polska